

AUTEUR JACO BOER

Biografie en tijdlijn van een uniek Hollands landschap

Op zoek naar het verhaal van het IJsselmeergebied

Een fluctuerend waterpeil, meer huizen en (spoor)wegen in de polders en nieuwe windmolens langs de oevers. Het zijn maar enkele voorbeelden van de ingrijpende veranderingen die het IJsselmeergebied staat te wachten. Verschillende partijen werken sinds 2015 aan een gezamenlijke gebiedsagenda om alle opgaven en projecten beter op elkaar af te stemmen. Om het DNA van de regio daarin te kunnen verankeren, maakte de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) een biografie en een tijdlijn van de regio.

←
'En steeds is er dat weidse uitzicht over het water of buitendijkse gronden.' (Jan Neeffjes, Bureau Overland)

Hoe willen we het IJsselmeergebied halverwege deze eeuw doorgeven aan de volgende generatie? Met die vraag in het achterhoofd namen in 2015 de ministeries van Economische Zaken (EZ), Infrastructuur en Milieu (IenM) en Onderwijs Cultuur en Wetenschap (OCW) het initiatief om met allerlei betrokkenen een gebiedsagenda voor het IJsselmeergebied op te stellen. Dat is geen overbodige luxe, want er komen veel nieuwe maatregelen op het natte hart van Nederland af en de belangen zijn groot. Neem bijvoorbeeld het fluctuerende zomerstreefpeil dat het kabinet wil invoeren om beter in te kunnen spelen op de gevolgen van klimaatverandering. Waterschappen, agrariërs en natuurbeschermers hebben daar direct mee te maken. In Amsterdam, Almere en Lelystad zijn plannen om buitendijks woningen te bouwen en (spoor)wegen uit te breiden. En in het kader van de energietransitie zullen meer windmolens aan het water verschijnen. Over het verbeteren van de ecologische kwaliteit en de verduurzaming van de visserij hebben we het dan nog niet gehad.

Richtinggevend toekomstperspectief

Voor de Noordzee ligt er al een dergelijke gebiedsagenda met een integrale toekomstvisie op het gebruik van deze locatie. Voor het IJsselmeergebied wordt daar nog een concreet uitvoeringsprogramma aan toegevoegd. Een onderzoeksagenda schetst daarnaast de zaken die belangrijk lijken, maar waarover nog te weinig duidelijkheid bestaat, legt programmeerder Pieter den Besten van IenM uit. 'We zullen daarbij voortbouwen op de resultaten van andere projecten en programma's. Denk bijvoorbeeld aan het Deltaprogramma of de Structuurvisie Amsterdam-Almere-Markermeer.'

In de afgelopen anderhalf jaar zijn verschillende overheden en belangengroeperingen bij het proces rond de gebiedsagenda aangehaakt. Er zijn extra studies gedaan naar onder meer de ecologie en energiepotenties van het gebied. Dit najaar wil Den Besten met provinciale en lokale bestuurders bepalen welke projecten ze opnemen in een gezamenlijk uitvoeringsprogramma. Begin 2018 moet er een samenhangend document liggen dat een beeld schetst van de situatie in 2050 en de weg erheen. Den Besten vindt het DNA van het gebied daarbij een belangrijk vertrekpunt. 'Waar komen we vandaan, waar staan we nu en waar gaan we naartoe? Dat zijn voor mij essentiële vragen in het proces.'

Waardevolle karakteristieken

Om alle partijen meer inzicht in de eigenheid en geschiedenis van het IJsselmeergebied te geven heeft de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed dit jaar een biografie en een tijdlijn laten maken. In oktober worden ze aan de deelnemers van de gebiedsagenda gepresenteerd. Beide documenten laten zien dat het IJsselmeer een landschap is met vele lagen en verhalen over voor- en tegenspoed gedurende een periode van 10.000 jaar. Naast die ontstaansgeschiedenis en ontwikkeling van de regio geven de biografie en de tijdlijn ook een goed beeld van de typische Zuiderzee-cultuur. Ze benoemen bovendien een aantal waardevolle ruimtelijke karakteristieken waar overheden en andere betrokkenen in hun projecten rekening mee kunnen houden. 'Plannen worden krachtiger als ze inspelen op het verhaal van het gebied', vertelt RCE-projectleider Berthe Jongejans.

10 gouden ontwerp-regels van Frits Palmboom

Parallel aan de biografie en de tijdlijn van het IJsselmeergebied deed bijzonder hoogleraar en ex-Rijksbouwmeester Frits Palmboom vanuit de Van Eesterenleerstoel (TU Delft) onderzoek naar de ruimtelijke kwaliteiten van de regio. Op basis van zijn conclusies stelde hij tien gouden ontwerpregels op om bij de planvorming en besluitvorming rond concrete projecten te gebruiken. Ze vormen een goede aanvulling op het cultuurhistorisch verhaal van de RCE.

- Maak het 'rondje IJsselmeer' compleet.
- Benader de kust niet als lijn maar als zone.
- Respecteer de opeenvolging van baaien en kapen.
- Koester het verschil tussen de grillige en de strakke kusten.
- Verdedig de grootste open maten in het gebied.
- Intensiveer de verbindingen tussen land en water.
- Speel in op de diversiteit van het (onder) waterlandschap.
- Buit de diversiteit van het achterland uit.
- Verfijn het netwerk van verbindingen, te land en te water.
- Voeg een paar nieuwe krachtige trekkers/iconen toe.

De biografie en de tijdlijn zijn opgehangen aan vier hoofdkenmerken van het gebied. Zo worden behalve het IJsselmeergebied als archeologische en aardkundige schatkamer ook de oude Zuiderzeelandschappen uitvoerig besproken. Op veel plaatsen liggen er nog kronkelige dijken uit de middeleeuwen en bij Gaasterland en Huizen zijn nog restanten van kliffen te vinden. Natuurlijk komt ook het samengebalde erfgoed van de havensteden en -dorpen uitgebreid aan de orde en hebben de waterstaatkundige hoogstandjes uit de twintigste eeuw (Afsluitdijk, Zuiderzeepolders) een duidelijke plek in het verhaal. Jongejans: 'De cultuurhistorische rijkdom van het gebied vind je niet alleen terug op het niveau van de menselijke bewoning, maar strekt zich uit naar alle lagen van het gebied.'

Sterke contrasten

Voor de biografie en de tijdlijn hebben de regionale erfgoedhuizen in de IJsselmeerprovincies veel materiaal geleverd. Jan Neeffjes van bureau Overland schreef samen met Hans Bleumink op basis van al die kennis het overkoepelende verhaal. Voor hem staan de landschappen en steden van het IJsselmeergebied voor de geschiedenis van Nederland. 'Denk maar aan de strijd tegen het water en de rol van de handel en visserij in het ontstaan van welvaart. Tegelijkertijd is het contrast tussen het verlies en het ontstaan van nieuw land en rijkdom nergens zo groot als hier. Waar de kronkelige dijken en ingeslapen steden staan voor overstromingen en het instorten van de zeventiende-eeuwse handel, zijn de rationeel ingerichte IJsselmeerpolders een toonbeeld van ingenieurskunst en ons geloof in de maakbaarheid van de maatschappij.'

Tijdens het samenstellen van de biografie maakte Neeffjes opnieuw een tocht over de IJsselmeerdijken. Hij raakte daarbij opnieuw onder de indruk van de schoonheid van het gebied. 'Op veel meer plekken dan ik mij van eerdere bezoeken herinnerde, brengt het

Erfgoed en Ruimte

Nederland verandert voortdurend. Hoe houden we het karakter van ons land zichtbaar? In het programma Visie Erfgoed en Ruimte (VER) zet de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed samen met andere partijen in op ruimtelijke ordening vanuit cultuurhistorische inspiratie. ROMagazine doet er verslag van. Ontdek ook op www.erfgoedenuimte.nl hoe cultureel erfgoed de basis is voor kwaliteit in ruimtelijke opgaven.

landschap de ontstaansgeschiedenis in beeld, met zijn dijkdorpen, overstromingskolken, molens, sluizen en gemalen. En steeds is er dat weidse uitzicht over het water of buitendijkse gronden.' Ook de gaafheid van de Zuiderzeestadsjes met hun monumenten en eeuwenoude stratenpatroon heeft hem getroffen. Hun ontstaanswijze is vaak af te lezen uit de heldere stedenbouwkundige opbouw rond een afgedamd stuk water met een sluis. 'Het zou fantastisch zijn als gemeenten en provincies deze kwaliteiten niet alleen gaan gebruiken bij het inpassen van hun ruimtelijke plannen, maar ze ook inzetten om hun stad of regio scherper te profileren. Ik merk bij lezingen dat er veel belangstelling bestaat voor het bredere verhaal over het gebied.' «

↑ De Westfriese Omringdijk, 126 km lang, een 'wonder van menselijke hand', ontstaan door de koppeling van verschillende korte dijken in de regio West-Friesland. Beeld Aerophotostock